

ЩОДО НАГАЛЬНОСТІ ПОБУДОВИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАГАНЬ ДИТИНИ ДЛЯ СЕКСУАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ (СТ. 156-1 КК УКРАЇНИ)

ЯЦИК Юлія Григорівна - аспірантка Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 343.985

DOI 10.32782/EP.2022.4.41

У статті наголошено, що охорона дитинства в Україні є загальним пріоритетним завданням. Зазначено, що посягання на права, свободи і законні інтереси дитини, особливо пов'язані з її сексуальною свободою і сексуальною недоторканністю, є караними й обов'язково тягнуть за собою відповідальність. Підкреслено, що вік і рівень розвитку дитини впливають на критерій вибору її в якості жертви домагання, способи вчинення цього протиправного діяння та мотивацію особи злочинця. Встановлено, що кримінальні правопорушення, скоєні стосовно дитини, відзначаються специфічним механізмом учинення та діяльністю з їх виявлення, розкриття та розслідування. З'ясовано, що нагальність побудови окремої видової методики, а саме – методики розслідування домагань дитини для сексуальних цілей (ст. 156-1 КК України) обґрунтовується вразливістю дитини через її вікові й емоційно-психологічні риси перед зловмисниками; зростанням випадків учинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із сексуальним насильством і сексуальною експлуатацією, по відношенню до дітей, особливо з використанням кіберпростору та телекомунікаційних технологій; розвитком інформаційно-телекомунікаційних систем і технологій, їх активною імплементацією в кримінальну протиправну діяльність; відсутністю сформованих методик розслідування домагань дитини для сексуальних цілей і практичного досвіду з виявлення, розкриття та розслідування вказаних кримінальних правопорушень.

Ключові слова: криміналістична методика, сексуальна експлуатація, сексуальне на-

сильство, методика розслідування, домагання дитини для сексуальних цілей, формування методики.

Постановка проблеми

Охорона дитинства є стратегічним загальнонаціональним пріоритетом, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави. Зокрема, з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні держава встановлює основні засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини. При цьому охорона дитинства передбачає застосування цілої системи державних та громадських заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання і розвитку дитини та захисту її прав [1]. Проте, на превеликий жаль, не дивлячись на прагнення держави забезпечити найкращі інтереси дитини, часто трапляються випадки порушення прав дитини. Тому для недопущення таких порушень або хоча б зменшення їх кількості суспільні відносини, що виникають, змінюються та припиняються під час забезпечення та захисту прав дитини, знаходяться під різного роду охороною держави. Зокрема, особливо суспільно небезпечні діяння проти дитини перебувають під кримінально-правовою охороною. Так, у лютому 2021 року Особлива частина закону

України про кримінальну відповідальність була доповнена новим складом кримінального правопорушення, а саме ст. 156-1 КК України «Домагання дитини для сексуальних цілей» [2; 3].

З вищенаведеного помітно, що по відношенню до дитини вчиняються суспільно небезпечні діяння, які посягають на її права, свободи та законні інтереси, в тому числі домагання для сексуальних цілей. Причому вказані посягання скоюються з урахуванням особливостей фізіологічного та психологічного розвитку дитини, яка стає жертвою саме через свій вік і рівень розвитку. Названі фактори також впливають на критерії вибору дитини як жертви домагання, способи вчинення цього протиправного діяння та мотивацію особи злочинця. У зв'язку з чим кримінальні правопорушення, скоєні стосовно дитини, відзначаються специфічним механізмом учинення, а значить і криміналістичною діяльністю. Адже, щоб встановити всі обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях щодо домагань дитини для сексуальних цілей, та зібрати відповідні докази, потрібно розуміти відмінні ознаки механізму вчинення вказаної категорії правопорушень та труднощі, з якими найчастіше стикаються органи досудового розслідування під час їх виявлення, розслідування та розкриття. Зокрема, одним із інструментів, який полегшує діяльність правоохоронних органів і за допомогою вдається оминати чи мінімізувати названі раніше складнощі, якраз є окрема криміналістична методика. Тому в контексті окресленої проблематики вважається актуальним питання про нагальність і своєчасність формування такої окремої, а саме видової, криміналістичної методики як методики розслідування домагання дитини для сексуальних цілей.

Аналіз останніх досліджень

Перспективність, принципи побудови та реалізації методик розслідування кримінальних правопорушень окремого виду (групи), а також їх структура досить часто були предметом дослідження в працях багатьох учених з галузі криміналістики. Зокрема, ці питання різнобічно висвітлюва-

ли В.П. Бахін, Р.С. Белкін, Л.Я. Драпкін, В.Ф. Єрмолович, В.А. Журавель, О.Н. Колесниченко, В.О. Коновалова, А. Ф. Облаков, О.В. Пчеліна, Р.Л. Степанюк, В.В. Тищенко, В.Ю. Шепітько, А.В. Шмонін, М.П. Яблоков та інші. Не оминули увагою й проблематику розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із сексуальними домаганнями і вчинених щодо дітей. Окремі аспекти постановки та вирішення названої проблеми можна знайти в наукових доробках М.В. Войчишеної, М.М. Єфімова, В.О. Малярової, Т.П. Матюшкової, Д.Г. Паляничко тощо. Однак названі напрацювання стосуються або загальних положень формування криміналістичних методик і їх адаптації до практичної діяльності з виявлення та розслідування злочинів і кримінальних проступків, або особливостей розслідування окремих видів (груп) кримінальних правопорушень по відношенню до дитини та/чи пов'язані з посяганням на статеву свободу та статеву недоторканність особи. Чимала кількість наукових праць присвячена кримінально-правовій і кримінологічній характеристиці домагань дитини для сексуальних цілей або так званого «грумінгу». Разом із тим відсутні комплексні дослідження механізмів учинення домагань дитини для сексуальних цілей та криміналістичних рекомендацій з їх досудового розслідування. Тому **метою** представленого дослідження є обґрунтування нагальності побудови методики розслідування домагань дитини для сексуальних цілей та окреслення її структури.

Виклад основного матеріалу

Дитина через свій статус неповнолітньої особи потребує особливого захисту з боку сім'ї, суспільства та держави. На цьому наголошують не тільки на державному, а й на міжнародному рівнях. Чимала увага приділяється саме дитячому здоров'ю та психосоціальному розвитку. У цьому контексті відзначається особлива суспільна небезпека та руйнівний характер сексуальної експлуатації та сексуального насильства по відношенню до дитини. Зокрема, як зазначається в Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуально-

го насильства, «сексуальна експлуатація та сексуальне насильство стосовно дітей набули тривожних розмірів на національному та міжнародному рівнях, зокрема стосовно зростаючого використання як дітьми, так і злочинцями інформаційно-комунікаційних технологій, і що запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротьба із цими явищами потребують міжнародного співробітництва» [4]. Більше того, сексуальна експлуатація та сексуальне насильство стосовно дитини здійснює травмуючий вплив на її психіку, тим самим заподіюючи не просто фізичну шкоду, а порушуючи нормальні життєві зв'язки неповнолітніх. Останні за такої ситуації сповнені відчуття безпорадності та неповноцінності, що своєю чергою негативно впливає на подальший духовний розвиток дитини [7, с. 3–5].

Так, у ст. 23 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства наголошується на необхідності криміналізації складу такого правопорушення як домагання дитини для сексуальних цілей. Зокрема, у вказаній нормі пропонується під названим протиправним діянням розуміти умисну пропозицію, зроблену дорослою людиною за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, зустрітися з дитиною, яка не досягла віку, до досягнення якого забороняється займатися діяльністю сексуального характеру з дитиною, для скоєння проти неї одного з таких правопорушень, як заняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, яка не досягла передбаченого законодавством віку для заняття діяльністю сексуального характеру або виготовлення дитячої порнографії, якщо після цієї пропозиції відбулись істотні дії, що призвели до такої зустрічі [4].

Україна, приєднавшись до названої Конвенції, доповнила КК України відповідною нормою, яка криміналізувала домагання дитини для сексуальних цілей [2]. При цьому законодавець чітко визначає вік суб'єкта кримінального правопорушення дитини, яка може бути жертвою від вказаного посягання, мету, способи та наслідки цього правопорушення. Зокрема, згідно зі ст. 156-1 КК України домаганням дитини для сексу-

альних цілей є пропозиція зустрічі, зроблена повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій:

– особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій, у разі якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася;

– неповнолітній особі з метою втягнення її у виготовлення дитячої порнографії, якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася [3].

При цьому домагання дитини для сексуальних цілей можуть бути вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або щодо малолітньої особи [3].

Такі новели у вітчизняному кримінальному законодавстві однозначно є виправданими й зумовлені як криміногенною обстановкою, так і ступенем розвитку інформаційних технологій і їх місцем у сучасному суспільстві. Як слушно зауважує з цього приводу Г. Попов, наведені зміни та доповнення є надзвичайно актуальними, адже діти все біль часу проводять у мережі Інтернет (навчання, пошук цікавої інформації або нових друзів тощо) і небезпека може застати знезапечно, оскільки далеко не завжди незнайомці, що налагоджують дружні стосунки з дітьми є тими за кого себе видають. Нерідко такі знайомства спрямовані на «грумінг» – налагодження довірливих стосунків з дитиною (у тому числі в Інтернеті) з метою сексуального насильства над нею. Крім того, своєчасність криміналізації домагань дитини для сексуальних цілей також зумовлена й високим рівнем латентності таких правопорушень, що своєю чергою потребує високого професіоналізму як від представників правоохоронних органів (з виявлення та реагування) так і від інших фахівців, які беруть участь у досудовому розслідуванні з метою притягнення до відповідальності осіб за вчинення згаданих кримінальних правопорушень, пов'язаних з сексуальним насильством щодо дітей [5].

Окремо варто зазначити, що сприятливим фактором зростання випадків учинення

домагання дитини для сексуальних цілей став перехід зловмисників задля вчинення суспільно небезпечних посягань. Особливо вказана ситуація загострилася в період пандемії COVID-19, адже використання онлайн-платформ для дистанційного навчання, збільшення часу, проведеного в режимі онлайн, використання різноманітних соціальних мереж і чатів підвищило для дітей ризик зіткнутися з випадками сексуальної експлуатації, сексуального насильства та правопорушниками, які причаїлися у тенетах Інтернету [6, с. 75]. Як результат, зростає вірогідність налагодження довірливих відносин з дитиною з метою сексуального насильства над нею за допомогою спілкування в інтернет-просторі («кібергрумінг») [9, с. 59].

З наведеного вище помітно, що вчинення домагання дитини для сексуальних цілей, зазвичай, учиняється з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій. Тобто фактично мова йде про поєднання в механізмі скоєння досліджуваного різновиду кримінальних правопорушень ознак сексуальних і кіберзлочинів. Тому важливо дослідити механізми домагань дитини для сексуальних цілей і виокремити закономірності вчинення вказаної категорії протиправних діянь та з їх урахуванням сформулювати криміналістичні рекомендації стосовно їх своєчасного виявлення й ефективного розслідування. Іншими словами, варто сформулювати криміналістичну характеристику домагань дитини для сексуальних цілей, визначити особливості організації їх розслідування та тактики проведення окремих процесуальних дій. Усе це вкотре підкреслює наявність практичної потреби в побудові методики розслідування домагань дитини для сексуальних цілей, адже механізм їх учинення є специфічним, а сам склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України, – відносно новим. Як результат, у працівників органів досудового розслідування відсутній досвід з їх виявлення, розкриття та розслідування. Зокрема, правоохоронці не завжди можуть вірно визначити вичерпний перелік обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування вказаних протиправних діянь,

і правильно окреслити межі доказування; спрогнозувати поведінку учасників кримінального провадження; розпланувати та організувати досудове розслідування; налагодити ефективну взаємодію; тощо. Проте в сучасній криміналістичній науці відсутні будь-які напрацювання з формування методики розслідування домагань дитини для сексуальних цілей.

На нагальність побудови методики розслідування домагань дитини для сексуальних цілей указують і статистичні дані Офісу Генерального прокурора, згідно з якими за січень–червень 2022 року було обліковано 8 фактів учинення домагання дитини для сексуальних цілей. При цьому в 5 кримінальних провадженнях було повідомлено особі про підозру [8]. Наведені відомості заслуговують уваги, особливо враховуючи той факт, що вони були зафіксовані за умов воєнного стану в Україні. У період бойових дій через низку об'єктивних факторів знизився контроль за таймінгом перебування дитини в інтернет-просторі та контентом, до якого вона має доступ. Крім того, поглинання дитини віртуальним життям і віртуальними друзями є своєрідним способом психологічної розрядки та відволікання від нинішніх реалій. У такий час дитина є особливою психологічно й емоційно нестійкою та вразливою.

Висновки

Отже, вразливість дитини через її вікові й емоційно-психологічні риси перед зловмисниками; зростання випадків учинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із сексуальним насильством і сексуальною експлуатацією, по відношенню до дітей, особливо з використанням кіберпростору та телекомунікаційних технологій; розвиток інформаційно-телекомунікаційних систем і технологій, їх активна імплементація в кримінальну протиправну діяльність; відсутність сформованих методик розслідування домагань дитини для сексуальних цілей і практичного досвіду з виявлення, розкриття та розслідування вказаних кримінальних правопорушень обґрунтовує нагальність побудови окремої видової методики, а саме – методики розслідування домагань дитини для сексуальних цілей (ст. 156-1 КК України).

Література

1. Про охорону дитинства: закон України від 26.04.2001 № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: закон України від 18.02.2021 № 1256-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 20. Ст. 187.

3. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.

4. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Конвенція Ради Європи від 25.10.2007. *Офіційний вісник України*. 2012. № 93. Стор. 364. Ст. 3817.

5. Попов Г. Новели національного законодавства щодо відповідальності за «грумінг». *Вища школа адвокатури НААУ. Курси з підвищення кваліфікації адвокатів*. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/novely-natsionalnogo-zakonodavstva-shhodo-vidpovidalnosti-zagruminig/>.

6. Куковець Д.О. Захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства в Інтернеті в умовах пандемії COVID-19: до питання домагання дитини для сексуальних цілей. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2021. Вип. 42. С. 74–83. DOI: 10.31359/2079-6242-2021-42-74.

7. Козлюк Л.Г. Кримінологічна характеристика особистості злочинця, який вчинив статевий злочин щодо неповнолітнього: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. К., 2019. 16 с.

8. Статистика. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika>.

9. Симоненко Н.О. Кримінальна відповідальність за «грумінг». *Правова держава*. 2022. № 45. С. 58–65. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2022.45.254367>.

REGARDING THE URGENCY OF DEVELOPING A METHODOLOGY FOR INVESTIGATING CHILD MOLESTATION FOR SEXUAL PURPOSES (ARTICLE 156-1 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)

In this article, it has been emphasized that the protection of childhood in Ukraine is a general priority task. It has been noted that encroachments on the rights, freedoms and legitimate interests of the child, especially related to his sexual freedom and sexual integrity, are punishable and necessarily entail responsibility. It has been emphasized that the child's age and level of development influence the criteria for choosing him as a victim of harassment, the methods of committing this illegal act, and the motivation of the perpetrator. It has been established that criminal offenses committed against a child are characterized by a specific mechanism of commission and activities for their detection, disclosure and investigation. It has been found that the urgency of building a separate type of methodology, namely, the methodology of investigating child molestation for sexual purposes (Article 156-1 of the Criminal Code of Ukraine) is justified by the vulnerability of the child due to his age and emotional and psychological traits to perpetrators; the increase in cases of criminal offenses related to sexual violence and sexual exploitation against children, especially with the use of cyberspace and telecommunication technologies; the development of information and telecommunication systems and technologies, their active implementation in criminal illegal activity; the lack of established methods of investigation of child molestation for sexual purposes and practical experience in the detection, disclosure and investigation of the specified criminal offenses.

Key words: *criminalistics methodology, sexual exploitation, sexual violence, investigation methodology, molestation of a child for sexual purposes, formation of a methodology.*